

До разової спеціалізованої вченої ради
у Донецькому державному університеті
внутрішніх справ

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Цехана Дмитра Миколайовича на дисертацію Баргана Сергія
Сергійовича «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та
процесуальний аспект», подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дослідження. Аналіз слідчої діяльності крізь призму усталених у кримінальному процесі та криміналістиці методологічних підходів свідчить, що за своєю сутністю, структурою та функціональним призначенням остання має чітко виражений пізнавальний характер та спрямована на пізнання за допомогою кримінального процесуального та криміналістичного інструментарію відповідного явища об'єктивної дійсності - кримінально-релевантної події, кримінального правопорушення та окремих структурних елементів механізму його вчинення. Безумовно, що на сьогодні пізнавальна діяльність слідчого ґрунтується на системно сформованих філософських законах та моделях, які становлять фундамент будь-якої пізнавальної діяльності, а також на теоретичних доробках наук кримінально-правового циклу та багаторічної слідчої практики. Водночас слушно наголосити, що така діяльність знаходиться у стані динамічного розвитку та трансформацій, які зумовлені структурно-функціональною перебудовою правоохоронних органів, систематичними змінами у кримінальному процесуальному законодавстві, що трансформують пізнавальні інструменти слідчого, а також зміною об'єктивних умов пізнавальної діяльності, яка здійснюється в обстановці повномасштабної збройної агресії.

Необхідно зауважити, що, незважаючи на концептуальне значення цієї проблематики, оскільки рівень її теоретичного дослідження, фактично, визначає філософію подальшого розвитку кримінального процесу та криміналістики, на монографічному рівні, зокрема й з урахуванням сучасних умов, вона залишається недостатньо розробленою, оскільки наукові

дослідження переважно виконувались у період чинності КПК 1960 року. Крім того, слушно наголосити, що у межах криміналістичної науки, останнім часом акцент зміщений на дослідження прикладних проблем: формування методик розслідування окремих видів злочинів, а також розроблення тактичних рекомендацій щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас теоретичні питання криміналістики як самостійної галузі наукового знання не так часто стають предметом наукового пошуку, а актуальність таких досліджень є очевидною, оскільки будь-яка форма наукового знання для подальшого розвитку потребує ґрунтовної теоретичної моделі.

Зважаючи на викладене, своєчасність та актуальність представленого дослідження не викликає сумнівів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942, Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затверджених наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454 (п.п. 1, 10, 14), в тому числі відповідно до тематики науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ протягом 2020-2024 років «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» (№0120U105582).

Структура та зміст роботи. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які об'єднали 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі автором обґрунтовано актуальність обраної ним теми, сформульовано її мету, яка знайшла свою конкретизацію у відповідних завданнях, визначено новизну отриманих результатів, їх наукове та практичне

значення для розвитку наук кримінально-правового циклу та вдосконалення правозастосовної практики. Визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наведено дані про апробацію результатів дослідження, наукові публікації здобувача.

Перший розділ дослідження присвячений загальним засадам пізнавальної діяльності слідчого, зокрема теорії пізнання у розслідуванні кримінальних правопорушень. Видається слушним, що, аналізуючи вказану проблему, автором за основу взято діяльністний підхід та акцентована увага на сутності практичної діяльності (с.27-28), а також звернуто увагу на вплив різних теорій пізнання щодо формування криміналістичних знань (с.28-29). Зважаючи на теоретичну спрямованість дослідження, для якого формування аксіоматики є вихідною умовою успішного подальшого наукового пошуку, автор обґрунтовано приділив увагу дослідженню «пізнання» як самостійної наукової категорії (с.30-36). Більше того, необхідно наголосити, що автор не просто аналізує філософські концепції, а й екстраполює їх положення на конкретні прикладні аспекти слідчого пізнання, толерантно здійснюючи наукову дискусію.

Продовжуючи аналіз, автор звернувся до ґрунтовного осмислення криміналістичного пізнання, спираючись на позиції провідних науковців. Цікавим є методологічний підхід автора, який, спираючись на гносеологічні моделі, критикує можливість виокремлення у слідчій діяльності видового пізнання, що не є традиційним підходом у межах криміналістичної науки. Водночас, на нашу думку, зважаючи на тенденційні процеси інтеграції та диференціації наукового знання, що не оминуло й криміналістику, такий підхід може бути підтриманий. Доволі детально приділено увагу автором і проблематиці кримінального процесуального пізнання, частиною якого є доказування (с.44-50).

Продовжуючи дослідження, автор звернувся до аналізу категорії «криміналістичного мислення», проаналізувавши генезу та становлення цієї категорії у криміналістичній науці (с.52), а також сучасні підходи до розуміння криміналістичного мислення у вітчизняній та зарубіжній

криміналістичній доктрині (с.53-57). Загалом нами може бути підтримана позиція автора щодо недоцільності виокремлення криміналістичного мислення як специфічної інтелектуальної діяльності слідчого (с.59). У межах дослідження загальних питань пізнання дисертант приділив увагу й ситуаційному підходу, а також теорії причинності у пізнавальній діяльності слідчого. Заслуговує на підтримку й зроблений автором акцент на нелінійно-динамічну сутність пізнання у межах ситуаційного підходу (с.60). Продовжуючи, дисертант обґрунтовано приділив значну увагу сутності ситуаційного підходу у різних галузях наукового знання, зокрема й у криміналістиці (с.62-68). Не менш важливе теоретичне значення має й проаналізована автором теорія причинності для пояснення окремих пізнавальних процесів слідчої діяльності (с.69-72). За результатами проведеного аналізу автором виокремлено структуру пізнавальної діяльності слідчого у процесі розслідування та охарактеризовано її складові (с.75-76).

Другий розділ дисертації присвячений криміналістичному аспекту пізнавальної діяльності слідчого, зокрема й сучасним концепціям аналізу слідчої ситуації. Вирішуючи вказані завдання, автор проаналізував наукові підходи щодо розуміння сутності слідчої ситуації (с.82-84), а також розглянув можливості алгоритмізації слідчої діяльності під час вирішення завдань конкретних слідчих ситуацій (с.85-87). Також з позитивного боку слушно відзначити, що автором приділено детальну увагу особливостям прийняття тактичних рішень у відповідних слідчих ситуаціях (с.90-99).

Розвиваючи свій науковий пошук, автор приділив увагу моделюванню криміналістичних версій, проаналізувавши наукові підходи щодо їх сутності (с.101-105), акцентувавши при цьому увагу на відмінності криміналістичної версії та наукової гіпотези (с.104). Достатньо уваги приділено й процесу побудови криміналістичних версій (с.107-111). Зважаючи на предмет дослідження, на нашу думку, обґрунтованим є й звернення автора до проблеми розв'язання інтелектуальних завдань під час розслідування, показавши тісні кореляційні залежності між побудовою криміналістичних версій та плануванням розслідування. Доволі детальну увагу звернуто

дисертантом і на проблему визначення ефективності планування розслідування, що є проблематикою, яка дійсно фрагментарно досліджена у межах криміналістичної науки (с.120-122). Цікавими та корисними є напрацювання автора щодо використання алгоритмізованих моделей планування розслідування, які розроблені правоохоронними органами інших держав (с.123-126).

Третій розділ дослідження присвячено процесуальному аспекту пізнавальної діяльності слідчого. Розпочинаючи аналіз цього блоку питань, автор звернувся до загальної характеристики процесуальних засобів пізнання. Дослідивши загальні особливості пізнавального інструментарію слідчого, автор слушно наголосив, що у його структурі основне місце належить слідчим (розшуковим) діям. З позитивного боку також необхідно відзначити, що у процесі аналізу дисертант доволі часто звертається до компаративного аналізу законодавства України та інших держав, що свідчить про високий рівень його теоретичної підготовки. Досить ґрунтовно автором проаналізовано особливості кримінального процесуального пізнання, зважаючи на строки кримінального провадження (с.135-137). З позитивного боку також слушно відзначити, що дисертантом проаналізовано заходи забезпечення кримінального провадження як інструменти пізнавальної діяльності слідчого (с.142-146).

Зважаючи на те, що використання слідчим пізнавального інструментарію регулюється законодавством, слушним видається звернення автора до аналізу законодавчих вимог, які висуваються під час використання конкретних пізнавальних засобів. У межах цього напряму автором досліджено проблеми кримінального процесуального пізнання у контексті чітких вимог кримінального процесуального законодавства окремих засобів пізнання слідчого. Водночас автором доволі детально досліджено негласні процесуальні засоби пізнавальної діяльності слідчого, звернуто увагу на проблемні питання співвідношення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів як засобів пізнання (с.169-172), а також виокремлено причини неефективності взаємодії слідчого із працівниками оперативних

підрозділів (с.173), особливості використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні (с.178-179). Крім того, автором піднято також питання правомірності отримання доказів під час здійснення пізнання, використовуючи при цьому значну кількість матеріалів судової практики, а також результатів власного емпіричного дослідження.

З огляду на викладене, можемо зауважити, що поставлені у дисертації мета та завдання вирішені, а основні результати висвітлено у розгорнутих та аргументованих висновках.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені у роботі С. Баргана положення є науково обґрунтованими та стосуються всіх проблем, що охоплені темою дисертації. Це забезпечено завдяки логічно визначеним об'єкту та предмету дослідження, правильно та коректно застосованому методологічному апарату, правильно підібраній дослідницькій базі, теоретична частина якої полягає у всебічному та ґрунтовному аналізі наукових праць вітчизняних вчених у галузі філософії, психології, криміналістики, кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, обраній емпіричній базі, яку становлять рішення Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, а також матеріали узагальнення судової практики. Під час дисертаційного дослідження здійснено опитування 120 слідчих Національної поліції України, 70 прокурорів органів прокуратури, 50 суддів.

Новизна представлених теоретичних результатів, проведених здобувачем досліджень. Автор провів наукове дослідження, в якому комплексно, з використанням сучасних методів наукового пізнання та врахуванням новітніх досягнень теорії та практики сучасної науки, здійснив всебічне наукове дослідження криміналістичного та кримінального процесуального аспектів пізнавальної діяльності слідчого, чим поглибив теорію криміналістики та кримінального процесуального права, а також систематизував та запропонував вирішення комплексних проблем як теоретичного, так і прикладного характеру, які стосуються пізнавальної діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень. Фактично,

автором сформовано основи системної та несуперечливої концепції пізнання у професійній діяльності слідчого на основі філософських моделей та найвагоміших здобутків теорії кримінального процесу та криміналістики. Зважаючи на це, можна констатувати, що представлене дослідження є вагомим внеском у вітчизняну теорію криміналістики та кримінального процесу, яке стане підґрунтям для нових теоретичних пошуків, а також для формування прикладних моделей пізнавальної діяльності слідчих.

Серед основних розроблених положень, що розв'язують конкретні наукові завдання, мають характер концептуальних і відповідають критеріям наукової новизни, слід відмітити такі:

уперше:

- визначено, що процесуальним засобом пізнавальної діяльності слідчого є засіб, що врегульований нормами кримінального процесуального законодавства, який може правомірно використовуватися слідчим для пізнання обставин вчинення кримінального правопорушення;

- констатовано, що основним критерієм віднесення процесуальної дії (заходу забезпечення) до процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого є гносеологічна спрямованість відповідного засобу, а не його назва, законодавча класифікація або нормативне визначення у КПК України;

- з'ясовано, що недосконалість нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого обумовлює проблеми правозастосування щодо реалізації заходів забезпечення кримінального провадження поза межами строків досудового розслідування;

- обґрунтовано, що загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження мають охоплювати загальні вимоги, що пов'язані із правомірною процедурою отримання та фіксації доказів;

удосконалено:

- теоретичні уявлення про пізнавальну діяльність слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень. Обґрунтовано необхідність широкого розуміння пізнавальної діяльності слідчого, її ототожнення з пізнанням у гносеологічному сенсі, оскільки нормативно-правова

регламентація встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення не охоплює того обсягу завдань, які вирішує слідчий на досудовому розслідуванні;

– доктринальне положення про використання критеріїв «законності» та «правомірності» під час оцінки порядку отримання доказів у кримінальному провадженні. Доведено, що порядок отримання доказів в результаті реалізації процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого (а не лише слідчих (розшукових) дій) має оцінюватися, насамперед, за критерієм «правомірності»;

– наукове положення щодо необґрунтованого звуження часових меж пізнавальної діяльності слідчого в результаті ефективного оскарження рішення про зупинення досудового розслідування. Акцентовано увагу на те, що у змісті норми ч. 5 ст. 219 КПК України не враховуються поведінка підозрюваного, який може тривалий час переховуватися від органів досудового розслідування до спливу строків пізнавальної діяльності слідчого, а потім успішно оскаржити постанову про зупинення кримінального провадження та вимагати закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України;

– теоретичне положення про недосконалість правової регламентації тимчасового доступу до речей і документів. Наголошено, що відсутність у змісті КПК України спеціальних вимог щодо правомірної реалізації тимчасового доступу до речей і документів обумовлює правову невизначеність, що не сприяє ефективності пізнання обставин вчиненого кримінального правопорушення;

дістали подальшого розвитку:

– доктринальні уявлення щодо аналізу слідчої ситуації у частині пристосування до потреб пізнавальної діяльності слідчого основних положень теорії розв'язання винахідницьких задач (ТРІЗ), призначеної для подолання протиріч на конкретному етапі розслідування з метою отримання результату, в якому відсутні будь-які ускладнення та інші небажані фактори;

– наукові підходи до побудови криміналістичних версій шляхом визначення інтелектуальних механізмів їх алгоритмізації на прикладі методів «Структурованої розробки гіпотез у кримінальному провадженні» («SHDCI») та «Аналізу конкуруючих гіпотез» («АСН»);

– теоретичні положення щодо особливостей планування розслідування в частині обґрунтування допоміжного значення тактичних завдань і криміналістичних пошукових моделей. Звернуто увагу на те, що додаткові інструменти розв'язання інтелектуальних задач при плануванні розслідування надають більше можливостей для формування системи початкових заходів у конкретному кримінальному провадженні, сприяючи економії сил та засобів пізнавальної діяльності слідчого;

– теоретичне уявлення щодо законодавчої прогалини стосовно не врегулювання часових меж пізнавальної діяльності слідчого до повідомлення особі про підозру. З огляду на те, що критерії розумних строків не завжди беруться до уваги слідчим та прокурором під час досудового розслідування, слідчий до дня повідомлення особі про підозру може здійснювати пізнавальну діяльність свавільно, без жодних часових обмежень. Це не сприяє забезпеченню прав і свобод як потерпілого, так і підозрюваного на стадії досудового розслідування;

– доктринальне положення про дефектність нормативного регулювання негласних процесуальних засобів пізнання слідчого. Відмічено, що проблемою правової регламентації негласних процесуальних засобів пізнання слідчого на початковому етапі досудового розслідування є законодавча прогалина щодо не врегулювання можливості здійснення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій до внесення необхідних відомостей до ЄРДР;

– наукове положення про недосконалість правового регулювання взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні. З урахуванням того, що взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів є «внутрішньою справою» сторони обвинувачення, регулювання такої взаємодії, як виняток, може здійснюватися на рівні внутрішньої службової документації.

Отже, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і сформульованих рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, використовуються у: а) науково-дослідній роботі – в подальших дослідженнях пізнавальної діяльності слідчого; б) освітньому процесі та навчально-методичній діяльності – під час викладання таких дисциплін як «Криміналістика» та «Кримінальний процес», в тому числі й при підготовці начально-методичних рекомендацій, підручників, посібників; в) у законотворчому процесі – при вдосконаленні норм кримінального процесуального законодавства в частині правової регламентації пізнавальної діяльності слідчого; г) у правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності практики досудового розслідування.

Вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Баргана Сергія Сергійовича «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспект» як самостійного наукового дослідження з актуальної і важливої для науки криміналістики та кримінального процесу проблеми.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати, що отримані під час дисертаційного дослідження, відображено у восьми наукових публікаціях, зокрема, семи наукових статтях у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, одній статті у науковому періодичному виданні, що індексується в наукометричних базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, а також шести тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу роботи порушень вимог академічної доброчесності не встановлено,

під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здобувачем здійснено посилання на їх публікації.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової спеціалізованої вченої ради немає.

Позитивно та високо оцінюючи проведене дисертантом дослідження, необхідно звернути увагу на наявність окремих положень, що можуть бути предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації, серед яких:

1. Закономірно, що будь-яка форма пізнання, зокрема й такого, що здійснюється слідчим у межах розслідування кримінальних проваджень, спрямована на відповідний об'єкт. Виходячи із цього положення, у криміналістичній науці тривають жваві наукові дискусії щодо систематизації та класифікації об'єктів пізнання слідчого, зокрема виділення як окремих об'єктів кримінально-релевантної події та кримінального правопорушення. Зважаючи на викладене, потребує пояснення чи бачить дисертант відмінності у алгоритмах та інструментах пізнання кримінально-релевантної події та кримінального правопорушення?

2. Беззаперечною є позиція автора, який чітко визначає залежності між слідчою ситуацією та особливостями здійснення пізнання слідчим. Водночас, на нашу думку, особливості такого пізнання пов'язані й з іншими чинниками, зокрема рівнем наукового забезпечення розслідування відповідного виду кримінального правопорушення, а саме наявності усталеної та розробленої криміналістичної методики розслідування. Зважаючи на це, хотілось би з'ясувати позицію дисертанта, яким чином наявність напрацьованих криміналістичних методик впливає на особливості криміналістичного пізнання, а також чи доцільно використовувати підхід щодо застосування базової методики, у випадках, коли методика розслідування конкретного кримінального правопорушення ще не розроблена у межах криміналістичної науки?

3. Досліджуючи криміналістичне пізнання, автор дійсно звернувся до аналізу основних криміналістичних підходів та концепцій щодо цієї

проблематики. Водночас, на нашу думку, безпідставно поза детальною увагою залишено технологічний та евристичний підходи у пізнавальній діяльності слідчого, що потребує пояснення автора щодо його ставлення до таких теоретичних моделей.

4. У роботі автор звернувся й до особливостей слідчого пізнання, що здійснюється негласними засобами. У контексті цього, хотілось би почути позицію автора щодо сутності та характеристики слідчого пізнання, яке здійснюється до початку кримінального провадження, зокрема у випадках, коли слідчий закріплюється для надання методичної та консультативної допомоги під час провадження за оперативно-розшуковою справою та здійсненні документування конкретних форм злочинної діяльності.

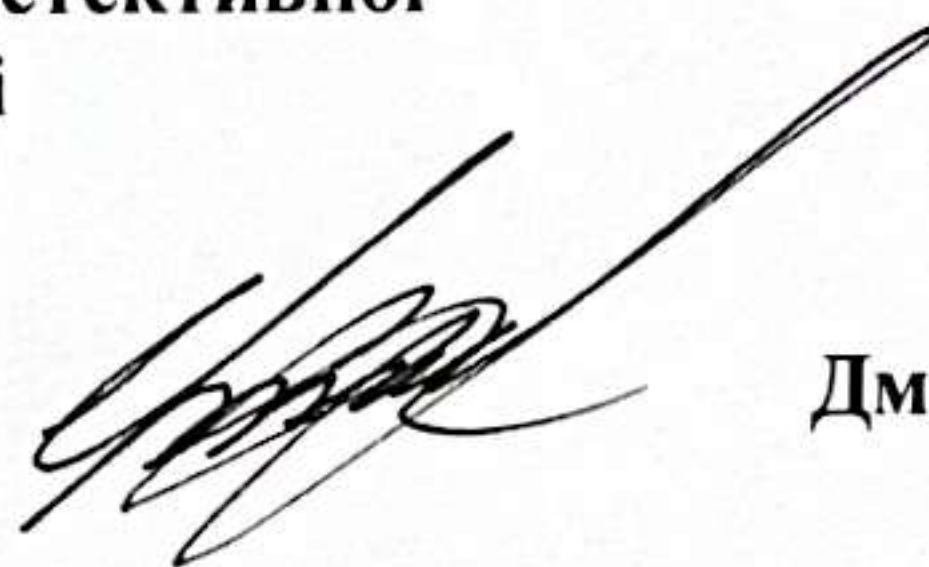
5. У дослідженні автор використовує такі категорії як «емпіричні» та «раціональні» методи пізнання. Зважаючи на викладене, на нашу думку, під час публічного захисту потребує більш детального пояснення розмежування таких груп методів, виокремлення їх ознак та співвідношення між собою.

Викладені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на високу оцінку дисертації як актуального, якісного, послідовного завершеного наукового дослідження, у якому вирішено окрему наукову проблему.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Узагальнюючи викладене, можемо зауважити, що дисертація «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачем особисто, містить нові науково обгрунтовані теоретичні результати проведених ним досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня

2022 року № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор – Барган Сергій Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент –
професор кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Дмитро ЦЕХАН

Підпис професора Дмитра Цехана засвідчую

**Проректор з навчальної роботи
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Галина УЛЬЯНОВА